

Leven in Afrika, over het leven vieren

Harrie Leyten

Muziek en dans

Muziek en dans spelen in het leven van de Afrikaan een zeer belangrijke rol. Ieder dorp heeft zijn zangers, dansers en muzikanten, die bij elk dorpsgebeuren aanwezig zijn, om de feestvreugde te verhogen, om uitdrukking te geven aan gevoelens van rouw, om het dorpshoofd te eren of andere dorpingen die in aanzien staan, om bij voorouders en bij God te vragen om een goede oogst, om vruchtbaarheid van mens en dier, om regen en vrede. Muziek en dans begeleiden de jongens en meisjes bij hun initiatie, de overledene op zijn tocht naar het andere leven, de mannen die ten strijde trekken of terugkeren van een overwinning.

In een land als Ghana spelen vooral oogstfeesten en begrafenisvieringen een belangrijke rol, of herdenkingsfeesten die de gestorvene eren, zoals de Aadae-feesten die elke veertig dagen worden gevierd om de doden te gedenken. Na negen maal veertig dagen, dus ieder jaar, wordt de Grote Aadae gevierd. Dit grootste jaarfeest wordt in heel Zuid Ghana onder verschillende namen gevierd en kan verschillende vormen aannemen, maar de nadruk ligt op het herdenken van de doden van wie de zetels zijn bijgezet in het stoelenhuis. Vroeg in de morgen worden het dorpshoofd en de notabelen door de sprekende trommen, de antumpan, opgeroepen om naar het stoelenhuis te gaan. En de trommen vertellen: "Machtige held Ofori - toen de schepper alles schiep- wat schiep hij toen? - hij schiep de Ohene (het dorpshoofd) - en hij schiep de dorpsomroeper - en hij schiep de meester drummer- ik groet u machtige heer - ik ga naar het stoelenhuis - ik wil dat allen mij volgen." Kort daarna trekken het dorpshoofd en zijn gevolg naar het stoelenhuis waar offers worden gebracht aan de zetels waarin de ziel huist van de overleden dorpsoudsten. Dan klinkt het volgende gebed: "Zielen van mijn voorvaderen -vandaag is het Aadae - kom tot ons en aanvaardt dit voedsel - schenk ons welvaart - laat onze vrouwen kinderen krijgen - zorg dat ik gezond blijf - zorg dat de koningin -moeder gezond blijft- zorg dat ons volk gezond blijft - laat het onheil onze stad voorbijgaan - maar laat het komen over hem die ons onheil toewenst."

Na dit gebed wordt er een schaap geslacht, waarvan het bloed over de stoelen wordt uitgestreken; daarna wordt het vlees tot voedsel verwerkt en de stoelen voorgezet. Dan keert het dorpshoofd met zijn gevolg terug naar zijn eigen huis en wordt er de rest van de dag feest gevierd met muziek en dans.

Een jaarlijks feest bij de Fanti is het Akwambo-feest. Het is in oorsprong de gelegenheid waarop alle wegen naar en van het dorp worden opgeknapt en schoongemaakt. Dit geldt met name de wegen naar de rivier en de heilige plaatsen buiten het dorp. Iedereen doet er aan mee en gezamenlijk trekt men, met takken als bezem, naar de rivier. Een soort burgerwacht, de Asafo, begeleidt de optocht met muziek en schiet haar geweren af. Namens alle anderen neemt het dorps hoofd een bad in de rivier om zich symbolisch schoon te wassen van schuld en het onrecht ongedaan te maken dat hij in het voorbije jaar de zijnen heeft aangedaan. Aan het einde van de feestelijkheden die soms een week duren, vindt de 'afahye' plaats. Dan herdenkt het dorps hoofd zijn gestorven voorgangers en biedt de voorouders de nieuw Yam-oogst aan.

Feesten zijn in Afrika – zoals op veel plaatsen elders- de ritmisch terugkerende momenten, waarop de gemeenschap haar onderlinge verbondenheid viert, haar trouw aan de traditie betuigt en haar vertrouwen in het leven en de toekomst bezingt. Het is op deze momenten dat Afrika heel nadrukkelijk het leven viert. En het zijn vooral de dans en de muziek, de verscheidenheid van maskers en muziekinstrumenten die uitdrukking geven aan wat de mensen bezielt, welke angsten ze kennen, hoe ze hopen op een goed leven en vertrouwen dat de dingen zich ten beste keren. Het is de taal van het lichaam, de taal van maskers en trommen die de dans, de sculptuur en de muziek van de Afrikaan zo uniek maken. Elk volk heeft zijn eigen maskers en zijn eigen ritmen en instrumentarium om dat gesprek te voeren. De vele trommen in een land als Ghana hebben elk een specifiek eigen taal. Hun klank dient als een signaal; of ze spreken in een grote verscheidenheid van ritmen de taal van de voorouders en vertolken hun liederen in hoge of lage klanken, hard of zacht, traag en lijdzaam of snel en gepassioneerd. Of ze verklanken het dansende lichaam. En elke trom heeft zijn eigen vorm, en zijn eigen functie.

Trommels en hoorns

Naast de al genoemde spreektrommen, de atumpan, die boodschappen doorgeven, maar ook dansen en zang begeleiden, kennen we ook trommen als de fontom-trom, een hoge staande trom die minstens anderhalve meter hoog is en een zware, indringende klank voortbrengt. Verder de apentemma, kleine, dikbuikige trommen, en de donno welke de vorm van een zandloper hebben en aan beide zijden zijn bespannen met een slagvel. De beide vellen zijn door koorden onderling verbonden, zodat de trom, als de muzikant haar onder zijn arm klemt en de koorden meer of minder stevig aandrukt, naar behoefte hoge of lage tonen produceert.

Waarschijnlijk zijn deze donno-trommen afkomstig uit de Sahel en uit Noord Nigeria. Ze lenen zich goed voor solospel en zijn ook gemakkelijker te vervoeren dan grotere soorten, die veelal met andere samen een orkest vormen om dansen te begeleiden. Die orkesten treden vooral op bij de grote dorpsfeesten waarbij ook het dorpshoofd met zijn gevolg aanwezig is. Bij zulke gelegenheden worden ook historische trommen getoond en bespeeld. Dit zijn trommen die ooit zijn buit gemaakt tijdens een oorlog, of geschonken door belangrijke bezoekers. Sommige trommen zijn bedekt met kostbare doeken en sieraden, of getooid met de schedels van overwonnen vijanden. Weer andere zijn bedekt met witte doeken en versierd met symbolen die duidelijk maken dat het heilige trommen zijn. Wanneer een koning uittrekt, gezeten in zijn draagstoel onder een koninklijke parasol, omgeven door zijn hofhouding die waardigheidstekens met zich meedraagt, gevolgd door dienaren die zijn zetels dragen, is ook het orkest in volle sterkte aanwezig. Hierbij zijn dan ook de hoornblazers; een groep mannen met ivoren hoorns, waarin naast de mondopening, slecht één klankgat zit, zodat er maar twee tonen mee kunnen worden geblazen. De zware en indringende klank van deze hoorns is soms kilometers ver te horen.

Maskers

In vele gebieden van West Afrika worden de feesten welke men viert, ook gekenmerkt door de aanwezigheid van maskers. Vooral in Nigeria, met name bij de Yoruba, zijn gemaskerde dansen zeer populair. Een bekend voorbeeld is het feest van de Gelede-maskers. Deze maskers behoren toe aan een mannengenootschap en een cultus gewijd aan de orisha Gelede. Een orisha is een kracht buiten de mens van God afkomstig en daarom kind van God (orisha) genoemd.

Deze cultus bestaat voornamelijk in zuidwestelijk Yorubaland en in het buurland Benin. Eenmaal per jaar, bij het oogstfeest, trekken dansers met deze maskers op door alle dorpen om de vruchtbaarheid van mensen, dieren en gewassen te verzekeren en om het onheil af te weren. De dansers dansen in paren met identieke maskers en voelen zich tijdens de dans bezeten van orisha Gelede. Hun dans vindt zijn oorsprong in mythen over ontstaan van de Yoruba. Bij de schepping gaf God de eerste moeder, de oermoeder Iya Nla niet enkel de gave der vruchtbaarheid maar ook die van de hekserij waarmee ze invloed had op leven en dood van haar nageslacht. Iets van deze oerkrachten schuilt in elke vrouw. Daarom moet men een vrouw respecteren, maar ook vrezen. Elke

vrouw die deelneemt aan de Iya Nla-cultus, beschikt over deze dubbele kracht. Sommigen van hen misbruiken die kracht en worden heksen, Aje, genoemd. Uit angst voor hun kracht durft men niet tegen hen op te treden, men probeert hen integendeel gunstig te stemmen, onder andere door de Gelede-dansen. De dansers die zich soms vermommen als vrouwen, zijn mannen die de geestelijke krachten van de vrouwen erkennen. Daarom kan er op hen een beroep worden gedaan bijvoorbeeld door ouders die kinderen wensen. Gelede zal dan de heks die de vruchtbaarheid belemmert, vermurwen. Daarom ook worden mannen in een kinderloos huwelijk soms lid van het Gelede genootschap. Ze dansen dan met een masker dat een Elegbe-kind voorstelt, een kind dat in hun huwelijk werd geboren door tussenkomst van de orisha, om daarmee de Aje om een voorkeursbehandeling te vragen.

De Gelede- cultus en de erbij behorende dansen worden ook gezien als een poging om de ongelijkheid tussen man en vrouw op te heffen. De mannen van dit genootschap erkennen de grotere, geestelijke kracht van de vrouw als draagster van het leven, maar bevestigen tegelijk hun eigen politieke betekenis en invloed binnen de gemeenschap.